

A brit arcvonal 1967-ben

Az angliai ügynökhelyzet bemutatása az MNVK 2 operatív tankönyve alapján

Amikor 1949 végén megszűnt a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztálya, a katonai kémelhárítás átkerült az 1950. február elsejétől a Magyar Dolgozók Pártjának közvetlen irányítása alá sorolt Államvédelmi Hatósághoz (ÁVH), ¹ míg a harcászati felderítés, valamint a stratégiai értelemben vehető katonai hírszerzés – Magyar Néphadsereg Vezérkari Főnökség 2. Főcsoportfőnöksége – továbbra is a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségében folytatta tevékenységét. ² A Londonba kihelyezett katonai attaséi hivatal a hidegháborús szembenállás korszakában mindenekelőtt az USAF (United States Air Force – az Egyesült Államok Légierője) által Fairford, Lakenheath, Upper Heyford, Mildenhall repülőterein, ³ valamint a RAF (Royal Air Force – a brit Királyi Légierő) honi támaszpontjain tizenöt perces készenlétben tartott ⁴ bombázó és mélységi támadó repülőgépek számát, elhelyezkedését és várható bevetési irányait, valamint a Brit-szigetek radar- és légvédelmi rendszereit ⁵ próbálta feltérképezni.

A Nagy-Britannia ügynöki helyzetéről szóló 1967-es tankönyv mindenekelőtt a Biztonsági Szolgálat, a Különleges Csoport, valamint a Védelmi Minisztérium és a hozzá tartozó, katonai elhárító- és hírszerző szervekkel foglalkozott, ugyanakkor ismertette a 60-as évek eleji kémbojtárnyok nyomán meghozott titokvédelmi intézkedéseket és a külföldiek ellenőrzésének módszereit, valamint a rendőri intézkedésnél tanúsítandó magatartáshoz is megpróbált útmutatót adni a szolgálat munkatársai számára. A tankönyvben található két melléklet egyike a szárazföldi erők felderítő központjának kiképző tanfolyamát mutatta be – a meglehetősen általános leírást valószínűleg könyvtárban is elérhető, a nyilvánosságnak szánt katonai folyóiratból szerezték ⁶ –, a másik viszont az angliai magyar emigráció egyes csoportjairól, szervezeteiről és ezek vezetőiről adtak egy meglehetősen vázlatos, inkább csak tájékoztató jellegű képet. Tudniillik az emigrációs hírszerzés, valamint az ehhez kapcsolható támadólagos elhárítás 1967-ben a Belügyminisztérium III/I. (Hírszerző) csoportfőnökségének hatáskörébe tartozott. ⁷

Az elhárító és hírszerző szervek rendszere, szervezeti felépítése és irányítása

A tankönyv szerint a brit állambiztonsági apparátus kialakulása 1829-ben a rendőrség – MEPO (Metropolitan Police Service – Nagy-Londoni Rendőrség) ⁸ – létrehozatalával kezdődött. Az első, ténylegesen is elhárító tevékenységgel foglalkozó szerv, a Special Branch (Különleges Csoport) felállítására csak 1886-ban került sor, tevékenységét az 1889-es Official Secrets Act (Hivatali Titoktörvény) és ennek 1896-os, 1908-as és 1911-es módosításai, valamint kiegészítő rendelkezései szabályozták. Az elhárítás időközben átkerült a Biztonsági Szolgálat hatáskörébe, amely a mindenkor miniszterelnök irányítása és utasításai szerint dolgozik a Kabinetfőnök (Secretary of the Cabinet) felügyeletével, amely a Joint Intelligence Committee (JIC) esetében is érvényesül. Az Egyesített Hírszerzési Bizottság azonban nemcsak a polgári és katonai hírszerző szervek, hanem az elhárítás munkáját is koordinálja. Igaz, a belső struktúráról sok esetben nem sikerült érdemi vagy pontos információkat szerezni, mert az állomány és a források védelme érdekében erről semmit nem hoztak nyilvánosságra. ⁹ Az első modern értelemben vett brit rendőri szerv megalakulásának idejét több skóciai testület a 19. század elejére datálja, ezek azonban sokkal inkább az egyes önkormányzatok mindeneseiként tevékenykedtek, akiknek a városi infrastruktúra karbantartásától a közegészségügyi szabályok ellenőrzéséig sok minden a hatáskörükbe tartozott. ¹⁰

A Special Branch létrehozatalára azután került sor, hogy az Írország függetlenségéért erőszakos eszközökkel fellépő Fenian Brotherhood (Ír Testvériség) nevű szervezet 1883.

március 15-én bombát robbantott a *The Times* szerkesztősége, valamint a Local Government Office székháza előtt. Mivel a támadás felkészületlenül érte a brit főváros rendőrségét, a Scotland Yard keretében külön csoport alakult a bombamerényletek kivizsgálására és további akciók megakadályozására.¹¹ A Special Branch viszont a MEPO keretében működött és nem rendelkezett kémelhárítási tapasztalatokkal, ugyanakkor az 1889-től 1911-ig módosítás nélkül hatályban lévő titoktörvény szerint be kellett bizonyítani, hogy az eljárás alá vont személynek ténylegesen szándékában állt az illegális adatszerzés.¹² 1909-ben megalakult a Secret Service Bureau (SSB), az első formalizált keretek között működő brit titkosszolgálat, amely szimultán foglalkozott a német haderő és hadiflotta fejlődésének és manővereinek megfigyelésével, valamint a német hírszerzés Angliában működő hírszerzőinek semlegesítésével,¹³ ám 1910 májusában a szervezet két részre szakadt. Sir Vernon Kell kapitány irányításával megkezdte működését az MI5 (Military Intelligence Section 5 – a kémelhárítás), míg Sir Mansfield George Smith Cumming vezetésével létrejött az MI6 (Military Intelligence Section 6 – a hírszerzés).¹⁴ Az MI5 fennállásának első két évtizedében kizárólag a védelmi szféra biztonságáért volt felelős, a polgári és katonai kémelhárítás csak 1931-ben került a hatáskörébe. Ezzel párhuzamosan a döntéshozók azt is kimondták, hogy a hírszerzés dolgában a birodalmon belüli hírszerzésben az MI5, a határoktól három mérföldnél nagyobb távolságra eső területeken az MI6 az illetékes.¹⁵ A Joint Intelligence Committee 1936-ban jött létre, de csak 1940-től kezdett érdemben működni, ugyanakkor végső soron 1960-tól tartozott a miniszterelnöki kabinetfőnök felügyelete alá.¹⁶

Polgári elhárító és hírszerzőszervek

Biztonsági Szolgálat (Security Service – D. I. 5)

Az 1967-es operatív tankönyv szerint Nagy-Britannia és a fegyveres erők biztonságának legfontosabb letéteményese a Biztonsági Szolgálat – a valóságban MI5¹⁷ –, amelynek vezetője a Director General of the Security Service. A főigazgató ugyan polgári személy, aki soha nem szerepelt a nyilvánosság előtt, így a sajtóban nem lehet bírálni vagy a parlament elé idézni, viszont ennek nyomán a védekezés lehetősége sem érvényesült. A 60-as évek közepén ez nem igazán volt előnyös, mivel az amerikai és brit titkosszolgálatok között feszült volt a viszony az utóbbit érintő kínos leleplezések miatt. A tengerentúlon ugyanis sok újságíró úgy interpretálta az eseményeket, hogy brit részről az elhallgatásra való törekvés dominál. Ezzel egy időben az is felmerült, hogy az USA be fogja szüntetni azoknak a titkos katonai információknak a megosztását, amelyeket London rendszeresen megkapott, mondván, Angliában csak akkor sikerül elfogni az ellenséges ügynököket, amikor már jóvátehetetlen károkat okoztak.¹⁸

Az információk cseréje a különleges kapcsolatok mélypontján sem szünetelt, ugyanakkor a 60-as évek első felében egyszerre akadt példa a sikeres együttműködésre, mint pl. Oleg Penkovszkij, a GRU (Glávnoje Razvegyivatjelnoje Uprávlénijje – Felderítési Főhatóság, a szovjet katonai hírszerzés) ezredese révén a szovjet rakétákról szóló híryananyagok megszerzésében, és látványos konfliktusokra a tíz éven keresztül a szovjeteknek dolgozó George Blake 1961-es lelepleződése, majd a régóta gyanúsítottként kezelt Kim Philby Moszkvába menekülése miatt.¹⁹ Mindazonáltal a nem kifejezetten angolbarát J. Edgar Hoover (1895–1972), az FBI (Federal Bureau of Investigation – Szövetségi Nyomozó Iroda) 48 évig regnáló igazgatója, sokkal inkább megbízott az MI5, mint az MI6 személyzetében.²⁰

A 60-as évek közepén a Biztonsági Szolgálat létszáma kb. 4000 főt tett ki, ugyanakkor hét csoportfőnökség tartozott az alárendeltségébe. Az „A” Csoportfőnökség elsősorban adminisztratív és pénzügyi feladatokat látott el, ennek az alárendeltségében azzal az osztállyal, amely az elhárítást érdeklő helyeken mikrofonokat és hangrögzítő berendezéseket telepítette. A „B” Csoportfőnökség a külföldi felderítők elleni harc alapvető operatív szerveként tűnt fel. A klasszikus feladatok – támadólagos elhárítás,

kémelhárítás, külföldi hírszerzők és angol ügynökök felgöngyölítése – mellett a rádió-elhárítás megszervezésével, a kereskedelmi flotta és a légitársaságok, valamint a külföldi befektetésű kereskedelmi és ipari vállalatok személyzete között végzett ügynökkutatással foglalkozott. A „C” Csoportfőnökség az állami és katonai intézményekhez – különösen a felderítéshez és elhárításhoz – tartozó, valamint bármilyen titkos jellegű munkára rendelt személyek biztonsági ellenőrzését végezte. A „D” Csoportfőnökség a katonai objektumok védelmét ellenőrizte, megállapítva a rendet a tiltott övezetekben, illetve kibocsátotta az engedélyt utóbbiak megtekintésére. Ezzel egy időben irányította a parti és a repülőtéri rendőrséget is. Az „E” Csoportfőnökség az angol területen élő külföldieket figyelte, amiben a repülőgépek és hajók személyzete is benne volt, és ezzel párhuzamosan azokat a brit állampolgárokat, akik esetleg kapcsolatban állhattak külföldi hírszerzőkkel. Az „F” Csoportfőnökség harcolt a külföldi felderítők diverzáns és aknatevékenysége ellen. A „G” Csoportfőnökség az angol KP-tagok, orosz emigránsok és áttelepült személyek feldolgozását végezte abból a célból, hogy megállapítsa: együttműködnek-e a szocialista országok titkosszolgálateival.²¹ A szervezet főhadiszállása a Mayfair negyedben lévő, Curzon Street-i Leconfield House-ban működött.

Az operatív tankönyv a Biztonsági Szolgálat 1946-os szervezeti felépítését mutatta be,²² ugyanis 1967-ben az „A” Branch volt a technikai szakszolgálat – idetartozott a lehallgató- és a figyelőrézleg –, a „B” Branch pedig a személyzeti és adminisztratív osztály. A „C” Branch funkciója nem változott, a „D” Branch – a kémelhárítás – 1968-tól „K” Branch elnevezéssel működött. Az „E” Branch a Brit Birodalom védelmének, továbbá a már függetlenné vált egykori gyarmatok biztonsági szolgálataival történő kapcsolattartásnak volt a letéteményese, amíg 1971-ben meg nem szüntették. Az „F” Branch a szigetország politikai rendszere elleni felforgató tevékenységet tartotta felügyelet alatt.²³ Az MI5 személyzetét a katonai és állami tisztviselők, valamint a gazdasági és a tudományos élet szereplői közül válogatták, akik alapos felkészítést követően közvetlenül állományba vagy kulcsfontosságú pozíciókba kerültek, gondosan fedve a szolgálathoz fűződő kapcsolatukat. A felvételnél előnyben részesítették a 40 év körüli, családos, lehetőség szerint felsőfokú végzettséggel rendelkező embereket. Az MNVK2 úgy vélte, hogy a D. I. 5 közvetett módon minden házban és utcában rendelkezik egy hálózati személlyel, ráadásul az összes nyugdíjas katona és rendőrtiszt ügynököknek tekinthető. A Katonai Felderítő Szolgálat – a csehszlovák társszervekhez hasonlóan ²⁴ – felkészült, jó képességű szervként tekintett az angol elhárításra, amelynek tagjait még a kémpercek alkalmával is csak rendkívül szórványosan sikerül felfedni. A Biztonsági Szolgálat viszont végrehajtó hatalommal nem rendelkezett, helyette a Scotland Yard Különleges Csoportja járt el.²⁵

Különleges Csoport (Special Branch)

Az operatív tankönyv értelmezésében a Special Branch, mint a rendőrség kötelékéhez tartozó elhárító szerv, közvetlenül a Belügyminisztérium alárendeltségében működött, míg az ennek irányításával megbízott rendőrtiszt (Officer in Charge of Special Branch) közvetlenül a Scotland Yard főnökének (Police Commissioner) volt alárendelve. A szóban forgó különítmény végezte a kémgyanús személyek megfigyelését, letartóztatását és kihallgatását, amely a Biztonsági Szolgálat Csoportfőnökségeivel szoros együttműködésben zajlott. A különbség mindenekelőtt abban érvényesült, hogy a Különleges Csoport tagjai a nyilvánosság előtt is mutatkozhattak. A két szerv tevékenységét a belügyminiszter koordinálta, ²⁶ ugyanakkor a Special Branch hatáskörébe tartozott a királyi család és a fontosabb közéleti szereplők védelme.²⁷ A politikai rendőrség szerepében a Special Branch foglalkozott a rendszerellenes mozgalmak ellenőrzésével, miközben személyzetéből a 60-as évek közepén kb. 50 fő a vidéki kikötőkben és repülőtereken teljesített szolgálatot, mint a létesítmény biztonsági egységének irányítója, ²⁸ ugyanakkor a Nagy-Britanniában tartózkodó külföldi állampolgárokat ellenőrző Alien Registry Office is a szóban forgó szerv keretében működött. ²⁹ Ezzel egy időben a Special Branch végezte a politikai demonstrációk figyelemmel kísérését. A 60-as évek végén kb. 600 fős személyi állományt az erre

alkalmas rendőrtisztekből válogatták össze, ugyanakkor a vidéki rendfenntartó erők égisze alatt is működött kirendeltség.³⁰

Titkos Szolgálat (Secret Service – D. I. 6.)

A tankönyv téves megnevezést használt,³¹ mivel a Foreign Office (Külügyminisztérium) alárendeltségébe tartozó polgári hírszerző szervet már abban az időben is SIS (Secret Intelligence Service-nek (Titkos Hírszerző Szolgálat) hívták. Az MI6 diplomáciai fedésben dolgozó tisztjei és az általuk beszervezett ügynökök révén preventív elhárítási³² és hírszerzési feladatokkal egyaránt foglalkozott, legfontosabb tevékenységi körének azonban a politikai, gazdasági és katonapolitikai információk gyűjtését, valamint a külföldi haderők és csapatmozgások megfigyelését lehetett tekinteni. A Foreign Office Security Department (Biztonsági Osztály) a minisztérium és a brit külképviseletek biztonságaért volt felelős. A londoni magyar katonai attasé hivatalával viszont nemcsak az MI5, hanem az MI6 Vauxhall Bridge Roadon található londoni irodája is foglalkozott. Az Secret Intelligence Service európai műveleteihez használt honi bázis³³ arra is alkalmas volt, hogy az MI5 tippjeiből kiindulva megpróbáljon beszerzéseket végrehajtani az ellenérdekelte országok hírszerző szolgálataiban. 1982 és 1984 között Belovai István tanulmányozását minden bizonnyal az MI5 és az MI6 közösen végezte,³⁴ ám az NSZK-ban állomásozó amerikai haderőben aktív MNVK2-es ügynökhálózatra való tekintettel a CIA (Central Intelligence Agency) szervezte be.³⁵

Az angol nemzetvédelem felső vezetésének szervezése és feladatai; a katonai elhárítás és hírszerzés szervei

Az 1967-es ügynöki helyzetről szóló elemzés a titkosszolgálatokon kívül nagy hangsúlyt helyezett a brit nemzetvédelmi rendszer szervezetének teljes körű bemutatására is. A brit haderő legfelsőbb parancsnokának az uralkodót tekintette, aki szárnysegédek révén tájékozódik a fegyvernemek helyzetéről, és velük közvetíti kívánságait a tényleges parancsnokok felé. A haderő legfelsőbb vezetési szerve a Védelmi Bizottság (Defence Committee), amely közvetlenül a minisztertanács alárendeltségében javaslatokat terjeszt elő – véleményez, illetve ellenőrzi a területre vonatkozó határozatok végrehajtását. Elnöke a kormányfő, alelnöke a nemzetvédelmi miniszter, tagjai ezen kívül a szárazföldi, a légierő és a haditengerészet ügyében felelős miniszterhelyettesek, a belügy, a külügy, a hadfelszerelés-ügy, a védelmi adminisztratív ügy, a munkaügyi, a gyarmatügyi és nemzetközösségi miniszter. Az ülésein a vezérkari főnökök is részt vesznek, amennyiben őket is érinti a tárgyalta kérdéskör. Két állandó bizottság működik mellettük: Termelési Tárcaközi Bizottság, amely a hadiiparral és a mozgósítás tartalékaival foglalkozik, és a Honi Terület Védelmi Bizottság, amely a lakosság és az ipar háborúra való felkészítését végzi a légvédelem és a tűzoltó szolgálat előkészítésével szinkronban.³⁶

A valóságban az Imperial Defence Committee 1904-től 1946-ig volt – szigorúan békeidőben – a miniszterelnök védelmi tanácsadó szervezete, azonban nem rendelkezett végrehajtó hatalommal. A második világháború idején az ún. War Cabinet (Háborús Kabinet) vette át szerepkörét, majd 1947. január elsejével megalakult a MoD (Ministry of Defence – Védelmi Minisztérium), amely közel másfél évtizeden keresztül az egyes haderőnemek tevékenységét koordinálta. 1964-ben az Admiralty (Haditengerészeti Minisztérium), a War Office (a Szárazföldi Hadsereg Minisztériuma) és az Air Ministry (Légügyi Minisztérium) a MoD égisze alatt egyesült, amelynek élén a kabinetttag Secretary of State for Defence (nemzetvédelmi miniszter) állt. 1967-től a három haderőnem politikai vezetője már csak Under-Secretary of State (államtitkári) rangot viselt, ugyanakkor létrejött a Ministry of Defence Administration (Védelmi Igazgatási Ügyek Minisztériuma), amely a szakszolgálati, pénzügyi és egyéb adminisztratív feladatokat végezte, és a Ministry of Defence Equipment (Hadjfelszerelési Minisztérium), amely a korszerűsítési és ellátási kérdésekben volt illetékes. Ezzel párhuzamosan jött

létre a Defence Council (Védelmi Tanács), amely a miniszter elnökletével gyakorolta a haderő egésze felett az irányítás és ellenőrzés jogköreit. A védelmi tanács tagja volt a három haderőnemi államtitkár, a védelmi adminisztratív ügyek minisztere, a hadfelszerelési miniszter, a Chief of the Defence Staff (vezérkari főnök), a Naval, General és Air Staff (a haditengerészet, a hadsereg és a légierő vezérkari főnökei), a Permanent Under-Secretary of State (a nemzetvédelmi minisztérium közigazgatási államtitkára), a Chief Scientific Adviser (tudományos főtanácsadó), Chief Executive of the Procurement Executive (a beszerzési főigazgató) és Chief of Personnel and Logistics (személyzeti és logisztikai parancsnok).³⁷

A Chiefs of Staff Committee (a Vezérkari Főnökök Bizottsága) Lord Mountbatten (1900–1979) 1959 és 1965 közé eső vezérkari főnöki tevékenysége időszakában elveszítette tanácsadói szerepkörét, mivel a rendkívül kemény fegyvernemi sovinizmus akadályozta a védelem irányítási rendszerének egységesítését. A MoD új struktúrája kialakításával együtt a haderőnemi hírszerző szolgálatok – Army, Navy és Air Force Intelligence Directorate – összevonásával létrejött a DIS (Defence Intelligence Staff – Védelmi Hírszerző Törzs), amely az információk gyűjtését is egységesen kezelte.³⁸ Az 1945-től 1964-ig fennállt Joint Intelligence Bureau-t (Egyesített Hírszerző Iroda) jobbára a katonai hírszerzési anyagok értékelte, és a kormány tájékoztatta, önálló hírszerzést kizárólag a topográfiai, később a hadászati rakétafegyverek kapcsán végzett.³⁹ 1967-ben az egyes haderőnemeknél már csak a taktikai felderítő egységek és a belső védelmi szolgálatok maradtak. A Directorate of Naval Security (Haditengerészet Biztonsági Igazgatóság),⁴⁰ amely a Royal Navy és a NATO-támaszpontok, -tengeralattjáró bázisok, a tengereken hajózó egységek biztonságaért felelt. Az Intelligence Corps (Hírszerző Testület) égisze alá tartozó FSS (Field Security Sections – Harctéri Biztonsági Egységek),⁴¹ 1957-től Intelligence and Security Groups (Hírszerzési és Biztonsági Szakaszok), nemcsak a hadsereg objektumaiban, hanem a reguláris, és a területiális haderő soraiban is képviseltették magukat a kémek elleni védekezés jegyében.⁴² Egy-egy meghatározott körzetben vagy magasabb katonai egységnél egy 13-14 fős szakasz látta el az elhárítási funkciót, míg az ún. Security Company (biztonsági század) adminisztratív szempontból fogta össze nyolc szakasz tevékenységét.⁴³ A beosztottak zöme polgári ruhában teljesített szolgálatot, velük szemben az általános követelmény legalább egy idegen nyelv ismerete és magas általános műveltség. A Légierő Biztonsági Szolgálat (Air Security) az előbbiekhöz hasonló feladatokat lát el a RAF vonatkozásában.⁴⁴

A tankönyv által idézett Counter Intelligence Corps (Kémelhárító Testület) az amerikai társszervnek volt az elnevezése.⁴⁵ Az első professzionális hírszerzési egység, az 1887-ben megalakult Naval Intelligence Department (Haditengerészeti Hírszerzés),⁴⁶ amely 1912-től Naval Intelligence Division⁴⁷ néven működött, a hadihajókra, haditengerészeti felszerelésekre és a kikötőkre vonatkozó adatokat gyűjtötte. A Military Intelligence Department (Katonai Hírszerző Osztály)⁴⁸ a szárazföldi hadviselés eszközeire, míg a Légierő Hírszerző Szolgálat (Air Intelligence) nemcsak a repülőgépekre, hanem a rakétákra vonatkozó adatok megszerzésére és feldolgozására összpontosított.⁴⁹ Az elhárítás munkájának támogató szervei között feltűnt az Atomerő Hatóság (Authority for Nuclear Energy – D. I. 8) – a valóságban UK Atomic Energy Authority (az Egyesült Királyság Atomenergia Hatósága)⁵⁰ –, amely az összes, atomkutatást érintő kérdésben illetékes volt. Az Atomenergia Bizottság Biztonsági Szolgálat a felvételizők előzetes ellenőrzését végezte,⁵¹ míg a nukleáris létesítmények biztonságaért az UK Atomic Energy Authority Constabulary – az Egyesült Királyság Atomenergia Ügynökségének Rendőrsége – volt felelős.⁵²

Nagy-Britannia rendőrsége

1829 után közel másfél évtizeden keresztül a Metropolitan Police Service is kizárólag egyenruhásokból állt, a civil ruhában szolgálatot teljesítő nyolcfős Detective Branch csak

1842-től önállósult, ám a legtöbb vidéki rendőrségnek a 19. század végén egyáltalán nem voltak nyomozói.⁵³ 1967-ben már az összes testületnél önálló bűnügyi részleg (CID – Criminal Investigation Department) működött, míg a rendőri szervek egy része valamilyen különleges alakulattal – motoros járőrök, lovas alakulatok, őrhajók – is rendelkezett. A feladatok zöme az egyenruhások vállán nyugodott, hiszen ők voltak felelősek a közrend és a tulajdon védelméért, a forgalom és a nyilvános helyek ellenőrzéséért. Az összesen 80 000 fős rendőri állomány a megyei, városi kerületi kapitányságok, valamint osztályok, alosztályok és őrsök személyzetét foglalta magában. Országos hatáskörű egységes rendőri testület nem létezett, a rendőrség mindenhol a helyi hatóságok igazgatása alá tartozott.⁵⁴

Angliában és Walesben a belügyminiszter (Home Secretary), Skóciában a skót ügyek minisztere (Secretary of State for Scotland) irányította és ellenőrizte az 1964-es összevonásokat követően létrejött 49 területileg illetékes rendőri szerv működését,⁵⁵ ami Észak-Írországból egy, a területi önkormányzat belügyminiszterének felelős főfelügyelőre – Inspector General of the Royal Ulster Constabulary⁵⁶ – hárult. Az említett két miniszter volt jogosult a rendőrséget érintő általános jellegű rendelkezések kiadására az állomány tagjainak szolgálati helyéről, beosztásáról, rangjáról, fegyelmi ügyeiről vagy a szervezeti kérdésekről. Nagy-Britanniában minden rendőr önálló köztisztviselő, aki normál szolgálatban nem hord fegyvert. Az MNVK2 tisztjei viszont a közigazgatási határoktól független rendőri szervekkel is találkozhattak. Ilyen volt a British Transport Police (Brit Vasúti Rendőrség),⁵⁷ a három haderőnem egyes objektumait körülvevő 15 kilométeres körzet felügyeletével megbízott három civil rendőri erő: az Army Department Constabulary, az Air Force Department Constabulary, valamint az Admiralty Constabulary (a Szárazföldi Erők, a Királyi Légierő és a Hadiflotta Rendőrsége), amelyek 1971-től Ministry of Defence Police (a Védelmi Minisztérium Rendőrsége) néven egyesültek.⁵⁸

Ehhez hasonlóan különleges rendfenntartó egység volt a River Tyne Police (Tyne folyami rendőrség), amely 1968 óta a Durnham County Constabulary (Durnham Megyei Rendőrség) keretébe tartozik.⁵⁹ A CRO – Criminal Record Office (bűnügyi nyilvántartó részleg) – a tanulmány állításától előzően csak 1913-ban jött létre, 1873-ban még csak a CID vált önálló osztállyá, míg a vidéki rendőrségek vezetői nem az 1903-as törvény, hanem a Home Office (belügyminisztérium) 1907. évi rendelete alapján kérhettek nyomozati segítséget a fővárosi kollégáiktól. Ez akkoriban azért volt olyan lényeges, mert a megyei és sokszor városi szinten működő rendőri erőknél kevés volt a képzett detektív, ráadásul anyagi okok miatt a megfelelő infrastrukturális háttér is hiányzott.⁶⁰ A főváros rendőri erői – Metropolitan Police, City of London Police – máig különleges helyet foglalnak el a brit rendőri hierarchiában, minthogy a viszonylag jelentős autonómiát élvező rendőrfőkapitánnyal (Commissioner of Police of the Metropolis) az élen közvetlenül a belügyminiszter alá tartoznak, aki egyrészt dönt a kinevezéséről és a javadalmazásáról, másrészt rendkívüli helyzetben különleges hatalommal ruházhatja fel.⁶¹

A Metropolitan Police központja a Scotland Yard épületében van – Victoria Street⁶² –, amely a CID, a központi nyilvántartó részleg, a tudományos laboratórium, az INTERPOL osztály és a Special Branch otthonaként is szolgált. Térképszobájából irányították az országos üldözéseket, rendőri manővereket, ugyanakkor a 999-es vészhívások is ugyanide futottak be. A rádiószoba az ország területén lévő minden őrszobával direkt kapcsolatban állt.⁶³ A Metropolitan Police Service 1967-ben az alábbi osztályokra tagolódott. Az „A” Department adminisztrációs ügyekkel és operatív feladatokkal, a „B” Department a közlekedési-szállítási ügyekkel, a „C” Department bűnügyekkel foglalkozott, a „D” Department szervezési és kiképzési feladatokat látott el, a „S” Department a rendőrség szervezetén belül felmerülő ügyeket kezelte, míg az „L” Department volt a jogi osztály. A 60-as években a Nagy-Londoni Rendőrség szervezetileg négy kerületre, azon belül összesen 24 osztályra oszlott.⁶⁴

Az elhárítás munkamódszerei, preventív és aktív intézkedései, technikai eszközei

1966-ban az MNVK2 az angol elhárítás fokozódó aktivitására lett figyelmes, ami egy évvel azelőtt Szabó László átállásával vette kezdetét.⁶⁵ A magyar vonatkozásban mind gyakoribb ellenintézkedésekhez minden bizonnyal hozzájárult a forradalom tizedik évfordulója, valamint George Blake 1966. októberi szökése.⁶⁶

A szigorúbb megelőző intézkedések elfogadtatása érdekében széles körű sajtókampány indult, amelynek égíse alatt részletes beszámolókat közöltek a szocialista országok javára történő kémkedéssel vádolt személyek elleni eljárásokról, amivel a keleti blokk diplomatáival történő érintkezéstől szerették volna elriasztani a lakosságot. A kormány utasítására kiszélesítették az oly foglalkozási kategóriákat, amelyek képviselőit eltiltották a VSZ országainak állampolgáraitól, míg a nagyvállalatoknál és kutatóintézeteknél csak meghatározott személyek fogadhatták a szocialista országok képviselőit. A felelősség viszont egyre inkább az érintett vállalatok biztonsági főnökeire hárult, az MI5 jobbra csak az ellenőrzéssel és a belső védelmi osztályok személyzetének képzésével foglalkozott.

Az utasítások között szerepelt, hogy ragaszkodni kell az 1952. évi eljárásrendhez azoknál, akik titkos anyagok kezelésével foglalkoznak. Ennek fő szempontjai: van-e kompromittáló anyag a jelentkező korábbi munkahelyén, megfelelő-e a kérdőív, két tanú igazolja a lojalitást, erkölcsileg megfelel-e az illető (iszákosság, drogprobléma, pénzügyi helyzet, magánéleti stabilitás, beteges hajlam). A diplomáciai állásra pályázók külön elbírálás alá kerültek, miközben a külföldi szolgálatból hazatérő diplomatákat két éven keresztül megfigyelés alá vonta a Biztonsági Szolgálat.⁶⁷

Az elhárítás ugyanakkor folyamatos megfigyelés alatt tartotta a követségi objektumokat, és annak munkatársait meghatározatlan időközökben demonstratívan vagy fedésben követte gépkocsival, gyalog vagy kombinatív módszerrel. A célszemélyekre általában egy, kettő vagy több gépkocsit állítottak rá, autónként 2-3 figyelővel, akik között sokszor nők is előfordultak. A követést kis távolságban végezték, de amint a megfigyelt jármű nagyobb sebességre kapcsolt, felzárkóztak melléje. Az elhárítás járművei viszont a szomszédos utcákból vagy nagyobb távolságból is szemmel tarthatták az MNVK2 operatív tisztjeit, akár a pozíciók változtatásával. A figyelők egymással és a központtal végig rádióösszeköttetésben maradtak, folyamatosan tájékoztatva a szolgálatvezetőt a megfigyelt útvonaláról és tevékenységéről. A forgalmi jelzőlámpáknál nem közvetlenül a célszemély járműve mögé állnak, hanem két-három másik autót maguk elé engednek, hogy fedésben maradjon a megfigyelő kocsí. Amennyiben a célszemély elhagyta autóját, az elhárítók gyalog mentek utána, ám az egyik figyelő mindig a kocsiban maradt. Ilyenkor a detektívek gyakran váltották egymást, és a felöltők vagy kalapok, a szemüveg cseréjével is megpróbálkoztak. Ha a célszemély autóbuszra szállt, a következő megállóban a figyelők is ugyanezt tették, miközben a tömegközlekedési járművet 2-3 autó követte a váltások miatt. A metróon mindig a szomszédos kocsiban utaztak, és amint a megfigyelt leszállt, beszóltak a központba. A felderítő utazás szinte mindig az elhárító szervek felügyeletével történt, ám ilyenkor a követéshez rendőrségi autókat vetett be az elhárítás, de az is gyakran előfordult, hogy a megfigyelt személyt többször igazoltatták.⁶⁸

A szállodában mindig sikerült lefoglalniuk a szomszéd szobát, míg a kijáráshoz figyelőszolgálatot szerveztek. Az MI5 a figyelőkkel szemben az alábbi követelményeket támasztotta: átlagos testalkat, különös ismertetőjel nélkül, mozgékonyság és találékonyság, a terület és a célszemély pontos ismerete. A módszertani elvárásban az akcióterv tűnt fel legelől, a legmegfelelőbb álcázási fogások kiválasztásával. Pl. taxisofőr, küldönc, házaspár, gyerekes nő. Egy célszemélyt minimum két elhárító figyelt. A szükséges felszerelés: nem feltűnő, vízhatlan ruházat, kényelmes lábbeli, sok aprópénz, óra, írószer, jegyzetfüzet, cigaretta és gyufa, amivel jelzést továbbíthat, újság vagy

könyv az álcázáshoz. További alapelv, hogy a megfigyelt tekintetével nem szabad találkozni, a lépést tartani kell, a követést a túloldalon kell folytatni, a nyilvános helyen mögötte kell helyet foglalni, és csak olyan fogást szabad rendelni, amely gyorsan elkészül.

A figyelést már a 60-as évek végén nagymértékben elősegítette a Metropolitan Police irányító központja. A rendőrség egyik fő operatív eszközeként tűnt fel a fővárosban szolgálatot teljesítő kb. 500 darab járőr gépkocsi, amelyek jóvoltából bárhol, bármikor rövid időn belül realizálható volt a hatósági jelenlét.⁶⁹ A követések, a szolgálati lakások és a gyanús személyek telefonjait folyamatosan lehallgatták, technikai hiba esetén pedig éltek a szétkapcsolással, de a hivatali és magánhelyiségekben is feltehető volt a lehallgató berendezések alkalmazása. A követésnek ugyanakkor a levelezését is ellenőrizték. A kolónia tagjaival kapcsolatban álló személyeket időről időre felkeresték vagy kihallgatásra hívták, utasításba adva a kapcsolat megszakítását. Amikor egy állami tisztviselővel szemben kémkedés gyanúja merült fel, egy katonatisztet nyílt hadbírószági tárgyalást követően leszerelték kommunista tevékenység miatt. Az illető pár hónap múlva a gyanúsított mellé került, így utóbbi együttműködésre kérte, amelynek révén az egész hálózata megbukott. A kinti magyarok közül ugyanakkor többen azért igyekeztek jó viszonyt kiépíteni egyes diplomátakkal, hogy átállásra bírják őket. Az olyan klubokba, ahol fontos tisztséget betöltő személyek járnak, rendszerint nem volt tagfelvétel, amennyiben egy keleti diplomata érdeklődött. A lakásbetöréssel akkor élt az elhárítás, ha titkos anyagra szeretett volna bukkanni, míg a szervizbe adott gépkocsikba jeladót telepítettek.⁷⁰

A katonai titkok védelme

Az állam biztonsága szempontjából fontos objektumokat az elhárító szervek fokozott ellenőrzés alatt tartották, amely a rendőrség és a katonai szervek által biztosított külső védelemtől a dolgozók gondos ellenőrzéséig minden lehetséges eszközt magában foglalt. A katonai objektumokat kerítés vette körül, a repülőtér és raktárkörzetek területén a Military Police gépjárművei cirkáltak, míg a környék közútjain civil ruhás elhárítók tűntek fel, akik a létesítmény közelében parkoló vagy gyanúsán mozgó gépjárműveket figyelték. A fontosabb állami szerveknél – ipartelepek, kutatóintézetek – a Security Service helyileg telepített emberei gondoskodtak a védelemről, akik kiterjedt ügynöki hálózattal dolgoztak. A katonai objektumokban időnként nyílt napot rendeztek, ám még ekkor is csak meghatározott útvonalon lehetett mozogni. Az üzemlátogatásoknál a látogatójelvény mindenhol eltért a dolgozók által használt jelzésektől.⁷¹

A mai napig létező ún. „D notice” eljárás az államtitkok publikálását hivatott meggátolni egy bizalmas, hivatalos körlevél formájában, amit a sajtó, a rádió, a televízió illetékeseihez intéznek és közlik velük, hogy milyen információ megjelenítése állna ellentétben a nemzeti érdekekkel, egyidejűleg tanácsolva annak elhallgatását. Az ilyen körlevélnek forrása az ún. Szolgáltatások, Sajtó- és Rádió Bizottság (Services, Press and Broadcasting Committee), amely állami tisztviselőkből, valamint a sajtó és a rádió képviselőiből áll.⁷²

Törvényes rendelkezések és biztonsági intézkedések

A tanulmány közel tíz oldalon keresztül részletesen beszámolt a Radcliff-bizottságnak a közszolgálatban alkalmazott biztonsági intézkedésekre és a hatályos rendelkezések mielőbbi továbbfejlesztésére vonatkozó jelentéséről, amely Harold Macmillan akkori kormányfő felkérésére született. A vizsgálat oka az volt, hogy több megrázkódtatás érte a szigetországot a Lonsdale, Kroger és Blake kémkedési ügyek nyomán, de mindenekelőtt a megelőző védelmi intézkedéssorozat hiányosságai okozták a legnagyobb megdöbbenést. A britek az amerikai elhárítás módszereit kezdték átvenni, miközben a kormányzat már előzetesen is intézkedett, amikor felfüggesztett az állásából több olyan

tisztviselőt, akiket szocialista országban élő rokonságuk, politikai állásfoglalásuk miatt biztonsági kockázatként értékelt.

1962 áprilisában a bizottsági jelentés – „Security Procedures in the Public Service”⁷³ – a biztonsági szervezet és eljárások rendszerét, valamint a fegyelem általános színvonalát jónak minősítette, noha bizonyos vonatkozásokban szükségesnek tartotta ezek tökéletesítését. A legkomolyabb veszélyforrásnak a szocialista országok hírszerzőszerveit tekintették, amelyek egymás között koordinálják tevékenységüket, és állhatatosan dolgoznak a legkorszerűbb eszközökkel a titkok felderítésén, második helyre pedig a kommunista pártot, társtestületeit és szimpatizánsait sorolták. Lord Radcliff a fizikai biztonságot tekintette elsődlegesnek, hozzátéve, hogy ahol már megtörtént a baj, ott volt a legjobb a felkészültség, máshol azonban nemegyszer a titkos információk védelme sem bizonyult kielégítőnek. A bizottság az egyes minisztériumok és azok társszervei periodikus átvizsgálását javasolta, de az is követelménnyé vált, hogy mindenkinek legyen saját biztonsági szervezete a felelősség láncolatával. A kirendeltségeknél a vezető legyen felelős a titokvédelemért, de mindenhol ki kell nevezni egy biztonsági főnököt, aki egyenesen a központhoz vagy a regionális biztonsági szervezethez is fordulhat. A szolgálat – MI5 – tisztjeit csak speciális esetben tanácsolták kirendelni a minisztériumokhoz, ugyanakkor az indítványok között az is szerepelt, hogy meg lehessen akadályozni a tárgyalást azon szakszervezeti tisztviselővel, akiről feltételezhető, hogy tagjai a kommunista pártnak.

Lord Radcliffe viszont kifogásolta, hogy a rendszer túl nagy tömegű információt akar megvédeni, ami lassítja az eljárásokat és több embert igényel, míg sokszor az indokoltnál magasabb szintű volt a minősítés. Az ún. „purge procedure” során a miniszter a biztonsági szolgálat és egyéb információk alapján dönt arról, kit tart alkalmatlannak valamely bizalmi munkakör betöltésére. A közalkalmazottal forrás nélkül közlik a kifogás tényét, ami ellen felterjesztéssel élhet a miniszterhez. Amennyiben az illetékesek fenntartják korábbi véleményüket, a Három Tanácsadó (Three Advisers) állandó esküdtszéke elé kerül az ügy, akik meghallgatják a minisztérium képviselőit és átnézik az MI5 bizonyítékait, majd beidézik az érintett közalkalmazottat, aki élhet egy harmadik személy tanúként való felvonultatásával. A Három Tanácsadó jelentéséből kiindulva a miniszter megfontolhatja határozatát; ha kitart korábbi döntése mellett, a vizsgálat alá vont hivatalnok még egyszer kifogásolhatja azt. Az újabb elutasítás esetén a minisztériumon belül vagy más minisztériumnál nem szenzitív területen elhelyezhetik, de ha nincs ilyen alternatíva, vagy önként távozik, vagy elbocsátják.

A „positive vetting” eljárást 1952 januárjában vezették be a különleges, titkos munkán vagy munkaterületen dolgozók ellenőrzésére. Ennek során a Biztonsági Szolgálattal ellenőriztetik, hogy a kérdéses személy ellen van-e negatív jellegű információ – tagja vagy szimpatizánsa-e a kommunista pártnak, kötődik-e felforgató tevékenységhez. Az érintett személlyel kérdőívet töltenek ki arról, van-e kapcsolata kommunista vagy fasiszta szervezettel, vagy szimpatizánsa-e valamelyiknek. Ezzel párhuzamosan meg kell neveznie két olyan embert, akitől levélben érdeklődnek megbízhatósága és jelleme iránt, miközben környezettanulmány készül róla. A Radcliffe-bizottság ezt hatékony eljárásnak tartotta, jobbára azért sajnálkoztak, hogy nem annyira politikai, mint inkább a jellembeli problémákra világít rá (pl. iszákosság, anyagi kiegyensúlyozatlanság, hazudozásra való hajlam, természetellenes szexuális élet, családi kapcsolatok szocialista országokban élő rokonokkal). A Bizottság egyetértett azzal, hogy az érintett tudhasson az eredményről, de a közalkalmazottak egésze vagy az állások szélesebb kategóriája esetén nem tartották célszerűnek.

A vizsgálatot általában leszerelt katona- és rendőrtisztek folytatták, a jelentések minősítésével nem volt problémája a bizottságnak. Mindazonáltal, az elnök szóvá tette, hogy a 21 év alattiaknál évente, az ettől idősebeknél alkalmanként, de legalább ötévente végezzék el az átvilágítást. Az újabb vizsgálat már a biztonsági nyilvántartó áttekintésére és a felettes – a biztonsági tisztviselő – meghallgatására épül. Lord

Radcliffe különösen azt hangsúlyozta, hogy akik több hónapos kommunista fogságból vagy internálásból tértek vissza, ne kapjanak olyan pozíciót, ahol a fenti eljárás szükséges. A külszolgálatban az a megállapítás született, hogy az ne legyen túl hosszú, mert az idő múlásával növekszik az egyes személy támadhatósága, azt viszont nyelvi-helyismereti okok miatt nem sikerül megnyugtatóan rendezni, hogy a szocialista országokban lévő brit külképviseleti szerveknél és vállalati kirendeltségeken ne legyenek helybeli alkalmazottak.

A személyzeti biztonsági eljárások így sem adtak garanciát arra, hogy valaki ne váljon árulóvá, ezért a hozzáférést javasolták korlátozni. Az egyes helyiségek átjárhatósága, az egyedül dolgozók számának csökkentése, a korán bejárók – későig maradók regisztrálása a bizottság szerint ugyancsak csökkentette a potenciális hírszerzők biztonságérzetét. Ezzel egy időben 1964-től az állami szolgálatban álló személyek útlevéle már csak a közalkalmazotti státuszt (Government Service) igazolta, a tényleges foglalkozást és a munkakört szigorúan tilos volt feltüntetni, a szocialista országba történő utazásokhoz ki kellett kérni az illetékes minisztérium külön engedélyét, ugyanakkor az érintett hazatérése után köteles volt jelenteni azokról, akikkel kapcsolatban állt vagy megismerkedett.⁷⁴

A köztudatban mély gyökeret vert az a hit, hogy a brit rendőrség csak elfogatási parancs birtokában hajthatott végre letartóztatást, csak hogy súlyos bűncselekmény – gyilkosság vagy kémkedés – esetében ezt bírói végzés nélkül is foganatosítani lehetett. Igaz, a gyanúsított rákérdezhetett, hogy mivel vádolják, felírhatta a rendőr szolgálati számát és mindent, ami elhangzott a részéről. A hatósági közeg ilyenkor mindig köteles válaszolni. Amennyiben valakit arra szólítottak fel, hogy kövesse a rendőrt a legközelebbi őrszobára, az egyén megkérdezhetette, hogy őrizetbe vételről van-e szó, kérhetett indoklást, de jogában állt az utasítás megtagadása. A jogászok mégis azt javasolták, hogy jobb követni a rendőrt, mivel az esetleges tévedés kapcsán ez egyén jogorvoslatot kereshet. A hatóság sokszor élt a hamis letartóztatási paranccsal, mondván, a gyanúsított megijed, és azt is bevallja, amit nem tudnának bizonyítani. Az angol törvények ugyanakkor megengedték, hogy a letartóztatott személy egy meghatározott összeg letétbe helyezése esetén szabadlára helyezhető, de csak akkor, ha ezt a letartóztatási parancsba foglalták. A letartóztatástól számított 24 órán belül az őrizettest szabadon kellett bocsátani, kivéve, ha súlyos bűncselekménnyel volt szó. A vád ismertetése kötelező, ennek hiányában a gyanúsított nem köteles nyilatkozni, amíg nem beszélt az ügyvédjével, ugyanakkor kérvényezhette az óvadék ellenében történő szabadlára helyezését. A házkutatás csak vonatkozó parancs értelmében hajtható végre, ám ennek birtokában akkor is sor kerül rá, ha nem nyitnak ajtót.⁷⁵

¹ Müller, 2012: 46.

² Práczki, 2014: 83–101.

³ Fletcher, 1993: 97–138.

⁴ Menaul, 1980: 107–119.

⁵ Repsch, 1989: 19–21.

⁶ Rimington, 2004: 164–165.

⁷ Sz. Kovács, 2004: 189–197.

⁸ Kirchengast, 2006: 89.

⁹ ÁBTL 4.1. A-3644 Ügynöki helyzet Anglia. Budapest, 1967. október hó. 9–10.

¹⁰ Cowley, 2011: 219–226.

¹¹ Allason, 1983: 1–15.

¹² Andrew, 2009: 3–39.

¹³ TNA War Office (WO) 106/6292/ RC 1245049. Organization of Secret Service. April 28, 1909. 1–9.

¹⁴ Jefferey, 2011: 8–22.

¹⁵ Waldron, 2013: 23–24.

¹⁶ West, 2010: 26–27.

¹⁷ Thomas, 2008: 101–110.

-
- ¹⁸ ÁBTL 4.1. A-3644 Ügynöki helyzet Anglia. Budapest, 1967. október hó. 12–14.
- ¹⁹ Dorril, 2000: 703–705.
- ²⁰ Gentry, 1991: 375.
- ²¹ ÁBTL 4.1. A-3644 Ügynöki helyzet Anglia. Budapest, 1967. október hó. 12–13.
- ²² West, 1982: 17–24.
- ²³ Andrew, 2009: 327.
- ²⁴ Frolik, 1975: 82–93.
- ²⁵ ÁBTL 4.1. A-3644 Ügynöki helyzet Anglia. Budapest, 1967. október hó. 13–14.
- ²⁶ Uo. 1967. október hó. 14–15.
- ²⁷ Warwicker, 2015: 91–94.
- ²⁸ TNA Home Office (HO) 287/2465 POL 74 0766/0002/011. SPECIAL BRANCH EMPLOYMENT AT SEA AND AIRPORTS – NATIONAL PORTS SCHEME – METROPOLITAN SPECIAL BRANCH INVOLVEMENT. 25 October 1977. 17. February 1978.
- ²⁹ TNA MEPO (Metropolitan Police) 3/1945 – 35/45/60. Suggested increase in existing Special Branch Establishment in their forthcoming naturalization enquiries. 22nd January 1948. 28A – 92A.
- ³⁰ Dorril, 1993: 161–165.
- ³¹ ÁBTL 4.1. A-3644 Ügynöki helyzet Anglia. Budapest, 1967. október hó. 15.
- ³² Thurlow, 1994: 143–146.
- ³³ West, 1988: 52–53.
- ³⁴ Mozsik, 1995: 13–18.
- ³⁵ Belovai, 1998: 9–25.
- ³⁶ ÁBTL 4.1. A-3644 Ügynöki helyzet Anglia. Budapest, 1967. október hó. 16–17.
- ³⁷ Butler–Sloman, 1980: 430–431.
- ³⁸ Davies, 2013: 82.
- ³⁹ Dylan, 2014: 9–39.
- ⁴⁰ West, 1982: 97.
- ⁴¹ Van der Bijl, 2013: 13–42.
- ⁴² Clayton, 1993: 251–252.
- ⁴³ Van der Bijl, 2013: 240–310.
- ⁴⁴ ÁBTL 4.1. A-3644 Ügynöki helyzet Anglia. Budapest, 1967. október hó. 21–22.
- ⁴⁵ Simándi, 2006: 158.
- ⁴⁶ Deacon, 1991: 176–178.
- ⁴⁷ Dorril, 2000: 136.
- ⁴⁸ Richelson–Ball, 1985: 22.
- ⁴⁹ Dylan, 2014: 137.
- ⁵⁰ Patterson, 1985: 3.
- ⁵¹ ÁBTL 4.1. A-3644 Ügynöki helyzet Anglia. Budapest, 1967. október hó. 21–22.
- ⁵² Brewer–Guelke–Hume–Moxon–Browne–Wilford, 1988: 13.
- ⁵³ Kirby, 2011: 11–12.
- ⁵⁴ ÁBTL 4.1. A-3644 Ügynöki helyzet Anglia. Budapest, 1967. október hó. 24–26.
- ⁵⁵ Jenkins, 1991: 187–188.
- ⁵⁶ Doherty, 2004: 4–19.
- ⁵⁷ Brewer–Guelke–Hume–Moxon–Browne–Wilford, 1988: 14.
- ⁵⁸ Cowley, 2011: 227–229.
- ⁵⁹ TWAM PA. RV – River Tyne Police 1821–1968 – Item 1–7.
- ⁶⁰ Tullett, 1979: 7–28.
- ⁶¹ Marks, 1978: 144–145.
- ⁶² Cater–Tullett, 1990: 25–26.
- ⁶³ ÁBTL 4.1. A-3644 Nagy Britannia ügynöki helyzete. Budapest, 1967. október hó. 27–28.
- ⁶⁴ TNA MEPO 4/268. METROPOLITAN POLICE LIST February 1966. 3–9.
- ⁶⁵ Palasik, 2016: 1–29.
- ⁶⁶ Dorril, 2000: 725.
- ⁶⁷ ÁBTL 4.1. A-3644 Ügynöki helyzet Anglia. Budapest, 1967. október hó. 29–33.
- ⁶⁸ Mozsik, 1995: 170–172.
- ⁶⁹ ÁBTL 4.1. A-3644 Ügynöki helyzet Anglia. Budapest, 1967. október hó. 35–37.
- ⁷⁰ Uo. 1967. 37–41.
- ⁷¹ Uo. 1967. 45–47.
- ⁷² Wigg, 1972: 347–348.
- ⁷³ Parliamentary Papers Volume XXIII Cmnd 1681, 1962. 1–42.

⁷⁴ TNA Cabinet Office (CAB) 129/109/1. Report on the Committee on Security in the Public Service (The Radcliffe Committee). 16th March 1962. 11–53.

⁷⁵ ÁBTL 4.1. A-3644. Nagy Britannia ügynöki helyzete. Budapest, 1967. október hó. 66–69.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok
A-3644 Nagy Britannia ügynöki helyzete

The National Archives (TNA)

CAB
(Cabinet Office) 129/109/1.

Report on the Committee on Security in the Public Service

HO
(Home Office) 287/2465 – POL 74
0766/0002/011.

MEPO SB
(Metropolitan Police Special Branch) 3/1945 – 35/45/60.

MEPO List 4/268/1966

WO
(War Office) 106/6292/ RC 1245049

Tyne & Wear Archives & Museums (TWAM)

PA. RV River Tyne Police 1821–1968

Nyomtatásban megjelent források

Parliamentary Papers Volume XXIII Cmnd 1681, 1962
(House of Commons and Command) Session 31 Volume XXIII – Security Procedures in the Public Service – Presented to Parliament by the Prime Minister by Command of Her Majesty April 1962. London, Her Majesty’s Stationery Office.

Internetes oktatási anyagok, cikkek

Palasik, 2016

Palasik Mária: A szolgálati helyéről eltűnt hírszerző. Az USA-ban politikai menedékjogért folyamodó Szabó László története. *Betekintő*, 1. sz. www.betekinto/2016_1-palasik (utolsó letöltés: 2017. március 15.).

Hivatkozott irodalom

Allason, 1983

Rupert Allason: *The Branch. A History of the Metropolitan Police Special Branch 1883–1983*. London, Secker & Warburg.

Andrew, 2009

Christopher Andrew: *The Defence of the Realm. The Authorized History of MI5*. London, Allen Lane.

Belovai, 1998

Belovai István: *Fedőneve: Scorpion*. Budapest, 1998.

Brewer–Guelke–Hume–Moxon-Browne–Wilford, 1988

John D. Brewer – Adrian Guelke – Ian Hume – Edward Moxon-Browne – Rick Wilford: *The Police, Public Order and the State*. New York, St. Martin's Press.

Butler–Sloman, 1980

David Butler – Anne Sloman: *British Political Facts 1900–1979*. London, Macmillan.

Cater–Tullett, 1990

Frank Cater – Tom Tullett: *The Sharp End. The Fight Against Organized Crime*. London, Grafton Books.

Clayton, 1993

Anthony Clayton: *Forearmed. A History of the Intelligence Corps*. London, Brassey's.

Cowley, 2011

Richard Cowley: *A History of the British Police. From its Earliest Beginnings to the Present Day*. Stroud, The History Press.

Davies, 2013

Pete Davies: Estimating the Soviet Power: The Creation of Britain's Defence Intelligence Staff. In *Intelligence in the Cold War. What Difference did it Make?* New York, Routledge.

Deacon, 1991

Richard Deacon: *British Secret Service. The Classic History – Thoroughly Revised and Up-dated*. London, Grafton Books.

Doherty, 2004

Richard Doherty: *The Thin Green Line. The History of the Royal Ulster Constabulary GC, 1922–2001*. Barnsley, Pen & Sword Military.

Dorril, 1993

-
- Stephen Dorril: *The Silent Conspiracy. Inside the Intelligence Services in the 1990's*. London, Heinemann.
- Dorril, 2000
Stephen Dorril: *MI6. Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service*. New York, The Free Press.
- Dylan, 2014
Hugh Dylan: *Defence Intelligence and the Cold War. Britain's Joint Intelligence Bureau 1945–1964*. Oxford, Oxford University Press.
- Fletcher, 1993
Harry R. Fletcher: *Air Force Bases. Volume II. Air Force Bases Outside the United States of America*. Washington D. C. Center for Air Force History, United States Air Force.
- Frolik, 1975
Josef Frolik: *The Frolik Defection. The Memoirs of an Intelligence Agent*. London, Lee Cooper.
- Gentry, 1991
Curt Gentry: *J. Edgar Hoover. The Man & His Secrets*. New York, W. W. Norton & Company.
- Jefferey, 2011
Keith Jeffery: *MI6. The History of the Secret Intelligence Service, 1909–1949*. London, Bloomsbury.
- Jenkins, 1991
Roy Jenkins: *A Life at the Centre*. London, Macmillan.
- Kirby, 2011
Dick Kirby: *The Sweeney. The First Sixty Years of Scotland Yard Crimbusting Flying Squad, 1919–1978*. Barnsley, Pen & Sword Books Ltd.
- Kirchengast, 2006
Tyron Kirchengast: *The Victim in Criminal Law and Justice*. New York, Palgrave Macmillan.
- Marks, 1978
Sir Robert Marks: *In the Office of Constable. An Autobiography*. London, Collins.
- Menaul, 1980
Air Vice-Marshal Stewart Menaul: *Countdown. Britain's Strategic Nuclear Forces*. London, Robert Hall.
- Mozsik, 1995

-
- Mozsik Imre: *Washingtoni emberünk. Hírszerző voltam Amerikában.* Budapest, MÁS Könyvek.
- Müller, 2012
Müller Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban.* Budapest, Jaffa Kiadó.
- Patterson, 1985
Walter C. Patterson: *Going Critical. An Unofficial History of British Nuclear Power.* London, Paladin Books.
- Práczki, 2014
Práczki István: *Kémjátszmák. Egy magyar hírszerzőtiszt emlékiratai.* Budapest, Kárpátia Stúdió.
- Repsch, 1989
John Repsch: *The Legendary Joe Meek. The Telstar Man.* London, Woodford House.
- Richelson–Ball, 1985.
Jeffrey T. Richelson – Desmond Ball: *The Ties That Bind. Intelligence Cooperation between the UKUSA Countries – the United Kingdom, the United States of America, Canada, Australia and New Zealand.* Boston, Allan & Unwin.
- Rimington, 2004
Stella Rimington: *Nyílt titok. Az MI5 – a brit kémelhárítás – volt főigazgatójának emlékiratai.* Budapest, Geopen Könyvkiadó.
- Simándi, 2006
Simándi Irén: „Nemzetközi sajtószemle” a Szabad Európa Rádióban. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Sz. Kovács, 2003.
Sz. Kovács Éva: A magyar emigráció kutatásának lehetőségei a Történeti Levéltárban. In *Trezor 3. Az átmenet évkönyve, 2003.* Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára.
- Thomas, 2008
Gordon Thomas: *A brit titkosszolgálat világa.* Budapest, J LX Kiadó.
- Thurlow, 1994
Richard Thurlow: *The Secret State. British Internal Security in the Twentieth Century.* Oxford, Basil Blackwell.
- Tullett, 1979
Tom Tullett: *Strictly Murder. Famous Cases of the Scotland Yard Murder Squad.* London, The Bodley Head.
- Van der Bijl, 2013

Nick Van der Bijl: *Sharing the Secret. A History of the Intelligence Corps 1940–2010*. Barnsley, Pen and Sword Books Ltd.

Waldron, 2013

Calder Waldron: *Empire of Secrets. British Intelligence, the Cold War and the Twilight of Empire*. London, HarperCollinsPublishers.

Warwicker, 2015

John Warwicker: *An Outsider Inside No 10. Protecting the Prime Ministers, 1974–79*. Stroud, The History Press.

West, 1982

Nigel West: *A Matter of Trust. MI5 1945–72*. London, Weidenfeld and Nicolson.

West, 1988

Nigel West: *The Friends. Britain's Post War Secret Intelligence Operations*. London, Weidenfeld and Nicolson.

West, 2010

Nigel West: *The Secret War for the Falklands. The SAS, MI6 and the War Whitehall Nearly Lost*. London, Sphere.

Wigg, 1972

Lord Wigg: *George Wigg*. London, Michael Joseph.